

Zólyomi Zsolt

zsolyomi@mol.hu

MAGYAR HARCMODOR AZ ÁRPÁD-KORBAN BIZÁNCI FORRÁSOK ALAPJÁN

Absztrakt

Mindig szeretnénk a lehető legpontosabb tudással rendelkezni a régi időkről. Szeretnénk tudni, hogy hogyan is történtek az események, hogyan éltek az emberek, és ami a legjobban érdekeli minket, hogy hogyan is harcoltak az elődeink? Hasznos megközelítésnek bizonyul, ha az írott emlékeket tanulmányozzuk ebből a célból. Számításba kell vennünk viszont, hogy ezekben a forrásokban leírtak nem mindig, vagy nem teljes egészében fedik a valóságot. Biztosaknak kell lennünk a szerző szándékai és érdekei felől is, melyek a mű megírására sarkallták. Számtalan írott emlék keletkezett Nyugat-Európában a tárgyalt időszakban, de ezek meglehetősen részrehajlóak, minthogy általában szenvedő alanyai voltak őseink "látogatásainak", így nem bízhatunk teljesen ezen források hitelességében.

Ennek a tanulmánynak az a célja, hogy olyan forrásokat gyűjtsön össze, amelyek közelebb visznek a magyar Árpád-kori harcmódor hitelesebb megismeréséhez, a bizánci írott forrásokra támaszkodva.

We always try to collect the best knowledge about our ancient times. We would like to know how the things really went, how the people lived, and naturally how they fought their battles, which is interest of us most of all. There is a useful approach we can use by analyzing the written sources. Although we have to take into account might be they are not meaning the truth always or they do just partially that. We have to be sure what were the intentions or the interests of the authors. There are numerous written sources were produced in Western Europe in that time and they are quite biased as they were usually suffered from the „visits” of our ancestors, so we can not rely on the complete authenticity of those sources.

The aim of this study is to gain more correctness on the judgment of the Hungarian warfare in the Arpad age based on the written sources from Byzantine.

Kulcsszavak: csata, harcmódor, taktika, ló, íjász, malomkerék ~ battle, warfare, tactics, horse, archer, mill-wheel

BEVEZETÉS

A bizánci birodalommal több száz éven keresztül voltunk kapcsolatban, a középkorban, ezt az időszakot többnyire az erőegyensúly jellemezte. Több ízben ellenfélként álltunk szemben egymással, de voltak hosszabb, szoros, egymást támogató szövetségekben is eltöltött időszakok, amelyeket jól példáznak a két uralkodó-ház közötti házassági kapcsolatok is. Mindezek alapján bízom abban, hogy a bizánci írott források alapján pontosabb képet nyerhetünk őseink hadviselési szokásairól.

HADI ESEMÉNYEK

A bizánci krónikákban a magyarok első katonai akciója a honfoglalást megelőző időszakból való. Georgios barát folytatása¹ több szempontból is érdekes és értékes. Ez az első említése a magyaroknak ebben a térségben (az Al-Dunánál).

I. Basileios császár (867-886) ifjúként részese volt az eseményeknek. Két változatban is megmaradt a történet, nincs lényegi eltérés a két verzió között. Érdekessége még, hogy a magyarokat több néven is említi: ungrok, hunok és türkök.

813-ban Krum bolgár kán elfoglalta Adrianupoliszt és a makedón-görög lakosságot a Dunán túlra telepítette.², ezek 837-ben³ fellázadtak és segítséget kértek Theophilos császártól (829-842), aki hajókat és katonákat küldött értük. A bolgárok, pedig a magyaroktól kértek támogatást a bizánciak ellenében, akik meg is érkeztek és értékeik fejében elengedték volna a görögöket, de azok nem adták, így harcra került a sor, aminek a kimenetele az lett, hogy a görögök el tudtak menekülni.

„...A bolgárok, akik nem tudtak átkelni, (a Dunán) az ungrokhoz folyamodtak, hírül adván nekik a makedonok dolgát. Megérkeztek a császár hajói, hogy felvegyék és a fővárosba vigyék őket, de azonmód hunok jelentek meg végtelen tömegben...

...(a makedonok) csatarendbe álltak, hogy megütközzenek. A türkök pedig azt mondták nekik: „Adjátok nekünk mindazt, amitek van, és menjetek, ahová akartok”. Ezek azonban nem fogadták ezt el, hanem három napon át csatarendben álltak, és a negyedik napon kezdtek hajóikra szállni. Látván ezt a türkök, az ötödik órától egészen estig tartó harcba bocsátkoztak velük. És megfutamodott a pogány nép, a makedonok üldözték őket. A következő napon, amikor vissza akartak vonulni, ismét hunok jelentek meg, hogy szembeszálljanak velük. Felkerekedvén egy makedon ifjú, név szerint a Gomostoi nemzetségből való Leon, aki azután testőrparancsnok lett, és más neves makedonok, megfutamították és elűzték őket, és visszafordulván hajóikra szálltak, és épségben eljutottak a császárhoz. Miután kegyeiben részesültek, hazatértek Makedoniába, saját földjükre. Basileios akkor, amikor megjött a fogságból, ifjú volt...”⁴

Nem tűnik valódi csatának, a forrás nem szól igazi ütközetről, inkább a magyarok részéről zavarás, zaklatás, színlelt megfutamodások a bizánciak ellen. Ha igazi küzdelem alakult volna ki, akkor dicshimnuszokat zengett volna a krónikás. Úgy tűnik nem akartak a magyarok harcba bocsátkozni, arról hallunk, hogy a bizánciak csatarendben álltak, meg-megfutottak a magyarok, másnap megint megjelentek. Valamiért nem került sor valódi összecsapásra, aminek az okát nem ismerjük.

A következő hadi vállalkozásban már szövetségben láthatjuk a bizánci-magyar haderőt a bolgárok ellen 894-896 között. Erről több történetíró is megemlékezik, köztük Arethas (861-932) kaisareai érsek, aki másoló iskolát hozott létre az antik görög írók tanulmányozására. Egyik beszédében, melyet Bölcs Leon császár intézett, szól a magyarokról is, mely beszéd egyike a magyarok legkorábbi bizánci említésének.⁵

„...A türkök, ez a nép, melyet míg fel nem használtunk, nem is ismertünk...”⁶

A bolgárok kereskedését görög kalmárok hatására áthelyezték Konstantinápolyból Thessalonikébe, amit a bolgárok annyira sérelmeztek, hogy csapatokat indítottak bizánci területekre, ahol a bizánci sereget le is győzték. Ekkor fordult Bölcs Leon (886-912) a magyarokhoz, a bolgárok északi szomszédjaihoz segítségért, amiről Georgios barát tudósít:

„...a császár...elküldte a Sklerosnak (kemény) nevezett Niketast hadihajókkal a Duna folyóhoz, hogy adjon ajándékokat a türköknek, és készítse őket harcra Symeon ellen.

Niketas elment, találkozott azok fejeivel, Árpáddal és Kusanesszal, és miután megállapodtak egymással a támadást illetően, és kezeseket is kapott, visszajött a császárhoz...

...A türkök tehát átkeltek, és mialatt Symeon Phokas seregével volt elfoglalva, egész Bulgáriát leigázták. Amint ezt Symeon megtudta, a türkök ellen indul. Azok pedig átkelven a túlsó partra, megütköznek a bolgárokkal, és Symeon megfutamodik, úgy, hogy alig tud épségben Distrába eljutni. A türkök azt kérték a császártól, hogy küldjön ki és váltsa ki a bolgár foglyokat, amit a császár meg is tett...”⁷

Erről a hadjáratról megemlékezik Theophanes folytatásában egy ismeretlen szerző is.

„...a türkök az egész bolgár földet végigszáguldták és kifosztották...”⁸

Ioannes Skzlitzes:

„...a türkök a folyamon átkelve egész Bulgáriát végigszákmányolták...”⁹

Ioannes Zonaras 13. század első felében a császári udvarban töltött be magas tisztségeket, majd szerzetesként 1118 után történetíró:

„...(Symeon) országot a magyarok kifosztották”¹⁰

Bíborbanszületett Konstantín egy érdekes adalékkal is szolgál a magyarok áthajózásáról, miszerint a bolgárok megpróbálták az átkelést a folyóban elhelyezett vesszőfonadékokkal megakadályozni, de ezt a bizánci hajósok átvágták.

„...Ez a Symeon ugyanis, Bulgária fejedelme, amikor megtudta, hogy a hajóhad a folyóhoz érkezett, és hogy a türköket a hajóhad készül átszállítani ő ellene, vesszőfonadékokat, azaz igen erős és szívós fonott sövényeket készíttetett, hogy a türkök ne tudjanak átkelni, s ezzel a fortéllyal eleinte meg is akadályozták a türkök átkelését. De az előbb említett Barkalas Michael és két más tengerész felkapván pajzsukat és kardjukat, bátor és erős lendülettel kiugrottak a hadihajóból, és átvágták a vesszőfonadékokat, azaz a fonott sövényeket és utat nyitottak a türköknek....”¹¹

Bölcs Leon a többi történetírótól eltérően három csatát is említ:

„...átszállította őket (a türköket) a Dunán, és velük együtt harcolt, három csatában tönkrevérték a bolgároknak a keresztények ellen gonoszul fegyvert fogó seregét, ...”¹²

Bölcs Leon bizánci császár (886-912) már ifjú korában érdeklődött a tudományok és az irodalom iránt. Kiemelkedő tudományos tevékenységéért kapta a sophos, philosophos (bölc) melléknevet.¹³ Óriási mennyiségű művet hagyott ránk. Most számunkra a legfontosabb a Taktika című műve, ami 904 után készülhetett. Ebben a munkájában hadtudományi ismeretekkel, harci renddel, taktikával, hadszervezettel és különböző népek hadrendjével, harcmodorával foglalkozik. Jelentős részeket szentelve a magyarok hadművészetének. Műve nagy része a 6. századi Maurikios-féle taktikára épül, ezt használta munkája alapjául, amiből a már nem aktuális részeket kivette, átdolgozta és korának ismereteivel kiegészítette. Közvetlen

ismeretekkel rendelkezett a magyarokról, mivel szövetségesei voltak, így az akkori magyar harcmodor jellemzőivel szinte teljesen megismerkedhetünk.

„ 1.42. Mások pedig a sereg egy részét állítják lesbe, és pedig nem a nagyobb részét, hanem a kisebbet. Az összecsapás megtörténtével azok, akiket előre állítottak, szándékosan futásnak erednek, és ha az ellenség hadirend nélkül üldözi őket, mihelyt azok a leshelyen túlhaladtak, a lesben állók előjönnek és az ellenség mögött a hátába kerülnek: ezután az előre meghatározott jelre a megfutamodók is visszafordulnak és közreveszik az ellenséget. Ez többnyire az északibb és skytha népeknél szokott előfordulni, mint például a türköknél és a hozzájuk hasonlóknál, mert ezek hadirend nélküliek...

3.42. Minthogy a türköket említettem, úgy vélem, hogy nem hiábavaló annak megvilágítása, hogy hogyan fejlődnek csatarendbe, és hogyan kell velük szemben csatarendbe állni, hisz meglehetősen tapasztalásból tanultuk ezt meg, mikor szövetségesként használtuk őket a bolgárokkal szemben,...

43. A skytha népeknek tehát, mondhatni, egyforma életmódjuk és szervezetük van: sok fő alatt állnak, és a közügyekben nemtörődömök: általában nomád életet élnek. Csupán a bolgárok és kívüliük még a türkök népe fordít gondot az egyöntetű hadirendre. Így a többi skytha népnél nagyobb erővel vívják a közelharcokat, és egy főnek az uralma alatt állnak.

45. Amde szólni fogunk a türkök szervezetéről és hadirendjéről, mely keveset vagy mit sem különbözik a bolgárokétól: hogy férfiakban gazdag és szabad ez a nép, s egyéb pompát és bőséget mellőzvé, csupán arra van gondja, hogy vitézül viselkedjék a maga ellenségeivel szemben.

46. Ez a nép tehát, mint amely egy fő alatt áll, fellebvalóitól kemény és súlyos büntetéseket szenved elkövetett vétkeiért, a mint amelyet így nem a szeretet, hanem félelem tart féken, a fáradalmakat és nehézségeket derekasan tűri, dacol a hőséggel és faggyal és a szükségeseekben való egyéb nélkülözéssel, lévén nomád nép.

48. Ügyesen kilesik a kedvező alkalmakat, és ellenségeiket nem annyira karjukkal és haderejükkel igyekeznek leverni, mint inkább csel, rajtaütés és a szükségeseekben való megszorítás útján.

49. Fegyverzetük kard, bőrpáncél, íj és kopja, s így a harcokban legtöbbjük kétféle fegyvert visel, vállukon kopját hordanak, kezükben íjat tartanak, és amint a szükség megkívánja, hol az egyiket, hol a másikat használják. Üldöztetés közben azonban inkább íjokkal vannak fölényben.

50. De nemcsak ők maguk viselnek fegyvert, hanem az előkelők lovainak szügyét is vas vagy nemez fedi.

51. Sok gondot fordítanak rá, hogy gyakorolják magukat a lóhátról való nyilazásban is.

52. Követi őket nagy csapat ló, mén és kanca is, részint táplálékul és tejivás végett.

53. Nem körülárokolt táborban táboroznak, mint a rómaiak, hanem a háború napjáig nemzetségek és törzsek szerint szétszéledve legeltetik lovaikat folyvást, télen-nyáron.

Háború idején viszont a szükséges lovakat maguk mellett tartják, és béklyóba verve őrzik türk sátraik közelében, a csatarendbe állás idejéig: a csatarendbe álláshoz pedig éjnek idején kezdenek.

54. Őrseiket messzire, sűrűn egymás mellé helyezik el, nehogy egykönnyen rajtaütés érje őket.

55. A harcban nem, mint a rómaiak, három hadosztályban állnak csatarendbe, hanem különböző ezredekben, tömören összekötve egymással az ezredeket, melyeket csak kis közök választanak el, hogy egyetlen csatasornak látszódjanak.

56. A főseregen kívül van tartalékerejük, melyet kiküldenek törbe csalni azokat, akik elővigyázatlanul állnak fel velük szemben, vagy pedig szorongatott csapatrészt megsegítésére tartogatnak. Málhájuk a hadirend mögött a közelben van, a hadrendtől jobbra vagy balra, egy vagy két mérföldnyire, s csekély őrséget is hagynak vele.

57. Gyakran egy kötélre vévén a felesleges lovakat, hátul, azaz a hadrend mögött, annak védelmére helyezik el. A harcvonal rendjeinek mélységét, azaz a sorokat nem egyformán alakítják, inkább a mélységre fordítva gondot, hogy a hadrend vastag legyen, és az arcvonalat egyenletessé és tömörre teszik.

58. Jobbára a távolharcban, a lesben állásban, az ellenség bekerítésében, a színlelt meghátrálásban és visszafordulásban és a szétszóródó harci alakulatokban lelik kedvüket.

59. Hogyha pedig megfutamították ellenfeleiket, minden egyebet félretesznek, és kíméletlenül utánuk vetik magukat, másra nem gondolva, mint az üldözésre. Mert nem elégednek meg, miként a rómaiak és a többi nép, ideig-óráig való üldözéssel és zsákmányszerzéssel, hanem mindaddig szorítják, amíg csak teljesen fel nem morzsolják az ellenséget, minden eszközt felhasználva e célból.

60. Ha pedig valamely üldözött ellenségük megerősített helyre menekül, azon vannak, hogy pontosan kipuhatolják, hogy mind a lovak, mind az emberek miben szenvednek hiányt, s mindent elkövetnek, hogy az ezekben való megszorítás útján ellenfeleiket kézre kerítsék, vagy ezeket tetszésük szerinti egyezsége rábíráják, oly módon, hogy eleinte enyhébb feltételeket szabnak, majd, ha ezekben az ellenség belement, más, nagyobb dolgokkal hozakodnak elő.

62. Türk ellenfeleinknek hátrányos a legelő hiánya, tekintve a magukkal vitt lovak sokaságát.

63. Ütközet idején főleg a hadirendben álló gyalogos alakulat fog nagy kárt tenni bennük, amely ártalmukra van nekik, akik lovasok, és lóról le nem szállnak: gyalogosan ugyanis nem képesek helytállni, minthogy lóháton nőttek fel.

64. Hátrányos nekik a lapályos és pusztai vidék is, továbbá a lovasság sűrű csatasora, mely szakadatlanul nyomukban van.

65. Hátrányos nekik a fegyveres kézitusa is és az éjjeli támadások, melyek biztos sikerűek abban az esetben, ha a támadók egyik része hadirendben áll, a másik része pedig rejtve marad.

74. És ha jól üt ki a háború, nem kell mohón utánuk rohanni, de hanyagul sem szabad viselkedni. Mert ha az első ütközetben legyőzték is őket, nem hagyják abba a harcot, mint a többi nép, hanem míg csak teljesen tönkre nem silányítják őket, mindenféleképpen iparkodnak ellenfeleik ellen támadni.

76. Mi ezt nem azért irtuk le számodra, mintha a türkökkel készülnél szembeszállni, mert ők most sem szomszédaink, sem nem ellenségeink, sőt inkább arra törekednek, hogy a rómaiak alattvalóinak mutatkozzanak.¹⁴

Kitűnő leírását kaptuk a sztyeppei íjférfi népek harcászatának, amit az akkori magyarság is képviselt, jobban mondva, ahogy a forrás is hírül adja, a legmagasabb szinten űzött, kiemelkedve a többi „pusztai” nép közül. Hogyan is működött ez a fajta hadászat, amely képes volt hatékonyan több mint ezer évig fennmaradni? Két nézőpontból érdemes megvizsgálni a pusztai harcmodort, egyik a hadszervezés, hadvezetés és irányítás szempontja, a másik pedig az egyszerű harcos szerepe, tevékenysége.

Nézzük először az irányítást-szervezést:

Az ütközet lehetséges helyszínéről előzetes ismeretekkel kellett rendelkezni, vagy lehetőség szerint az ütközet helyét előre ki kellett választani és olyan helyzetet teremteni, ami az ellenfelet rákényszeríti a kijelölt helyszín elfogadására. Erre azért volt szükség, mert ennek megfelelően kellett a tartalék csapatrészeit rejtve elhelyezni, akik majd lecsapnak a cselből megfutamodást színlelő főerőket üldöző ellenségre ezen az előzetesen kialakított csapda helyen. Amennyiben nem volt lehetőség a helyszín kiválasztására, ha váratlanul kellett csatát vállalni, abban az esetben, amikor a főerőknek már fel kellett venni a harcérintkezést, akkor ezzel egyidejűleg történhetett csak a leshely kiválasztása és a tartalék csapatokkal való feltöltése a csapda kialakításához. Erre az eshetőségre is fel kellett készülni a hadvezetésnek, mert az ütközet megnyerése függött attól, hogy a megfutamodást színlelő zöm be tudja-e

csalni az üldöző ellenséges erőket a csapda helyére. A csapatmozgások csak úgy működhetek megfelelően, ha az előzetesen be voltak gyakorolva és olyan fegyelmi szintet tudtak fenntartani, ami nem tűrt és tűrhetett meg semmilyen kilengést. A parancsokat azonnal és maradéktalanul végre kellett hajtani mindenkinek. A harcosokat tízes, százas, ezres és tízezres alakulatokba szervezték élükön ennek megfelelően tizedesek, századosok, ezredesek és tőmény (tumen) parancsnokok voltak. Általában az ütközeteket a teljes felsorakozott arcvonal mentén kibocsátott nyílzáporral kezdték, ez álló helyzetből történt, amikor minden lovas az egy helyben álló lóva hátáról röppítette a vesszőket egymás után magas röppályán az ellenség tömbje felé. A visszacsapó reflexíjak, amelyekkel rendelkeztek a magyarok sokkal erősebbek voltak, nagyobb kezdősebességet tudtak adni a nyílveszőnek, ezáltal hosszabb lőtávolságot értek el, mint az akkor nyugaton, vagy a bizánci birodalomban használt normál botíjak. A lovon használható íjak hatvan-nyolcvan méterről képesek voltak az emberi élet kioltására, negyvenöt fokos szögben fölfelé löve, pedig elérhették a százötven-kétszáz méteres lőtávolságot, ahol a becsapódási sebességük miatt halált, vagy komoly sebesüléseket okozhattak attól függően, hogy milyen testrészeket találtak el, illetve milyen védőfelszereléssel, sisak, páncél, pajzs rendelkezett az ellenfél. A nyilak egyformán veszélyesek voltak emberre, lóra egyaránt. Amikor a hadvezetés úgy értékelte, hogy már eléggé megbomlott az ellenség arcvonala, hadrendjében már jelentős zavart okozott a nyílzápor következtében elesett katonák, sebesültek, sérült lovak miatt kialakult zűrzavar, akkor váltottak a következő harcrendi formára a „malomkerék”, vagy kerekek kialakítására^{1.ábra}, amelyet megismerhetünk Maszúdi leírásából. Maszúdiról tudjuk, hogy 956-ban halt meg, jeles arab földrajztudós és történetíró volt, sajnos munkái csak töredékekben maradtak meg. Egy besenyőekkel közösen végrehajtott bizánciak elleni végrehajtott támadásról tudósít, melyet a szakirodalom 934-re tesz.¹⁵

„...Mikor megvirradt, a besenyő király sok lovasosztagot rendelt a jobb szárny mellé, mindegyik osztag 1000 lovast számlált, ugyanígy a balszárny mellé is. Mikor azután felsorakoztak a csatasorok, a jobb szárny lovasosztagai a bizánciak derékhadára törtek, és nyílzáport zúdítottak rá, miközben átmentek a balszárnyra. A bal szárny lovasosztagai is felvonultak, és nyílzáport zúdítottak a bizánciak derékhadára, miközben odáig jutottak, ahonnan a jobb szárny lovasosztagai kiindultak. A nyilazás így állandóan folyt, a lovasosztagok pedig forogtak, mint a malomkerék. Maga a türk jobbszárny, középhad és a balszárny azonban nem mozdult. A lovasosztagok tovább folytatták akciójukat ezres csoportokban: azok, akik a türkök jobb szárnya mellett voltak, elkezdték nyilazni a bizánciak bal szárnyát, majd a bizánciak jobb szárnya felé törekedve, állandó nyilazás közben a bizánci derékhadig is eljutottak. Azok a lovasosztagok pedig, melyek a türkök bal szárnya mellől indultak ki, a bizánci jobb szárnyat nyilazva haladtak a bizánci bal szárny felé, miközben a derékhadig is eljutottak. A lovasosztagok a bizánci derékhadnál találkoztak, és a leírt módon váltogatták egymást.

Mikor pedig a kereszténnyé lett mohamedánok és bizánciak látták, hogy miként bomlanak fel soraik, s hogy hogyan tér rájuk vissza állandóan a nyílzápor, rendezetlen soraikkal támadásba mentek át, s az eddig mozdulatlanul álló türk (fő) sereget rohanták meg. A (türk) lovasság utat is nyitott nekik. Utána azonban egyetlen hatalmas nyílzáporral borították el őket. Ez a nyílzápor lett az oka a bizánciak megfutamodásának: a türkök ugyanis nyílzápor után rendezett sorokban végrehajtott támadásukkal megszerezték a győzelmet. Az ő soraik ugyanis rendezett állapotban maradtak és nem bomlottak fel. A lovasosztagok jobbról és balról száguldoztak. Előkerültek a kardok is. Elsötétült a láthatár, és sűrűn hangzott a lovasok kiáltása...”¹⁶

A „malomkerekek” kialakítása előtt el kellett érni, hogy az ellenséges haderő maradjon helyben, még ne induljon meg, erre azt a taktikát alkalmazták, ahogy Maszúdi is lejegyezte, hogy végig lőtték az ellenséges arcvonalat, úgy, hogy elvágtattak az ellenség előtt egymás

után, két-három lóhossznyi távolságot tartva egymástól, nyilaikat folyamatosan kilöve, jobb oldalról balra, majd a bal oldalról, a másik csapat a jobb oldalra. Így néhányszor helyet cseréltek egymással a két szárnyon felállított lovas íjászok, majd parancsra, valószínűleg kürt jelre, már nem cseréltek helyet a csapatok egymással, hanem középen a bizánciak derékhada előtt saját csapataik felé visszafordulva fejezték be két óriási malomkerék kialakítását, ami a két sereg között helyezkedett el. Így mindkét malomkerék ellenséggel szembeni félkörének ívéről szüntelenül lőtték őket. Az ív elején előre, majd közepe táján oldalra, visszahajló ívén, pedig hátrafelé leadott lövésekkel. A magyarok által használt tegezben 30-40 darab nyílveszőt tudtak tartani, tehát feltétlenül meg kellett szervezni a gyors vesszőutánpótlást, és a vesszőfelvétel rendjét. Valószínűleg hatalmas mennyiségű tartalék nyílveszőt helyeztek el sereg mögött, talán lovakra erősített nagyobb tárolókban, vagy szekereken, ahol szükség volt töltő személyzetre, segítőkre is. Legnagyobb valószínűsége annak lehet, hogy nem egyénileg, hanem nagyobb egységekben, például tizedekben váltak ki a malomkerékből és vágattak a töltőhelyre, ahol a tegez oldalán lévő kinyitható ajtón keresztül rakta be egy csomóba fogva a vesszőket a segítő, anélkül, hogy a lovas íjásznak le kellett volna szállnia a lóról. Pillanatok alatt feltöltötték a tegezeket és a csapat vágthatott vissza újra beállni a malomkerékbe.

Ha a seregvezetők a csapda helyét előzetesen nem ismerhették meg, akkor azt a csata közben tudatni kellett velük, természetesen nemcsak a helyét, hanem a megfutamodás idejét is tudatni kellett a sereggel. Kürt jelekkel biztosították a kapcsolattartást a vezetés és a csapattestek között, ami alkalmas volt a megfutamodás idejének is a közlésére.

Elképzeltető, ahogy a csata forgatagában a harcosok és a parancsnokok meghallották a kürt hangját, akkor azonnal felkapták a fejüket, hisz tudták, hogy változás következik be a hadrendben, de ekkor még további kürt jeleket, vagy zászlójelekkel kombináltan kellett az értésükre adni a megfutamodás irányát. Esetleg kisebb csapattesteket kellett eljűk irányba állítani, akik mintegy rávezették őket a csapda helyére. Ekkor még csak szórványosan egy-egy nyilat lőttek ki az üldöző ellenségre, nyilván csak azokra, akik veszélyesen megközelítették őket, nehogy idejekorán megállítsák az őket üldöző ellenséget, ezzel megghiúsítva a csapdába történő becsalásukat. Szintén egy adott jelre, mikor már beértek a csapda helyére, kilőtték vesszőiket hátrafelé, ezzel egyidejűleg az elrejtett tartalék oldalról lőtte az ellenséget, majd az üldözöttek az üldözőkkel szembefordultak, a tartalék, pedig üldözők hátába került. Az ellenség körül a harapófogó bezárult. Úgy gondolom, hogy ekkor már íjat nem használtak, nehogy egymásban kárt tegyenek, hisz egymással szemben haladtak az a csapdába szorított ellenséges csapatok felé. Ekkor kerülhettek elő a kopják, ekkor ránthatták ki a szablyákat, hogy véglegesen megsemmisítsék az ellenséget.

Tanulmányozzuk, most magát a harcost, aki ebben az időben szinte kizárólagosan lovas íjász volt. Ismerjük fegyvereit, azt is tudjuk, hogy semmit sem málházott lovára, hanem minden az övéen függött, kivéve a kopját, ami a hátára volt egy tokkal rögzítve. Azért nem tartott semmit a lován a nyergen kívül, mert, ha a lovat kilőtték alóla, vagy más módon megsebesítették, akkor is meg tudta őrizni harcképességét, hiszen minden fegyvere a rendelkezésére állt, addig, míg nem tudott egy másik lóra átülni. Ha jobb kezes volt, akkor a bal oldalára volt a szablya és a készenléti íjtegez csatolva, amibe a felajzott íjat egy mozdulattal el tudta helyezni, ha szüksége volt a bal kezére is. Jobb oldalán, pedig a már említett tegez függött a nyílveszők számára. A lóval szinte összenőtt, kiváló lovas volt, aki nyereg nélkül szőrén is tehetséggel ülte meg a lovat. A nyereg kifejezetten a lovas íjászathoz lett kifejlesztve, de hosszabb utakra is kiválóan alkalmas. Szerkezete fából készült, elől, hátul olyan kápaívvel, ami megfelelő támasztást adott a hátrafelé leadott lövések esetében is. Ez a fajta nyereg ellentétben a nyugati nyergekkel sohasem terhelte meg a ló marját, gerincét, mivel két széles talpon nyugodott a ló hátán a gerinc két oldalán. Ha a harcos az egész napot is nyeregben töltötte, akkor is

kényelmes volt mind a lova, mind a lovas számára. Egy heveder rögzítette a lóhoz, amelyet a hasa alatt húztak át. Két széles kengyelben támasztotta meg a talpát a lovas íjász, esetenként a jobb láb kengyele nagyobb méretű volt, mint a bal, mivel a lóra hirtelen felpattanó lovas úgy szállt fel, hogy csak a bal kengyelbe igazította be a lábát a lóra szállással egyidejűleg, a jobb oldali kengyelbe, pedig már vágta közben csak a lábával talált bele. Sarkantyút nem használt, egész testével irányította a lovat, általában a kantárszárát is a ló nyakára vetette, hiszen az íj használatához mindkét kezére szüksége volt. Lovas íjászat közben nem beszélhetünk célzásról, nincsenek fix támpontok, nem lehet szemhez húzni, ezért csak „érzésből” lehet lőni, ami azt jelenti, hogy rengetegsok, folyamatos gyakorlással lehet azt elérni, hogy lóról célba találjanak a vesszők. A szüntelen gyakorlás mellett a fegyelem úgyszintén elengedhetetlen feltétele volt a sikeres hadviselésnek. Harci körülmények között, valódi életveszélyben csak azok a technikák, harci eljárások működnek, amiket annyiszor gyakorolt a harcos, hogy már szinte automatikus cselekvésekké váltak. Természetesen ez nem csak az egyénekre, hanem az összehangolt csapatmozgásokra is vonatkozik. A begyakorolt hadmozdulatokat csak teljes fegyellemmel lehetett végrehajtani, az egyéni akcióknak nem volt helye, ezért is torolták meg szigorúan a vezetők azt, ha valaki hibázott.

Ez a hadművészet a fegyelmezett páncélos nehézlovas hadszervezet általánossá válásáig uralkodó volt, de még azután is részei voltak a magyar hadszervezetnek a lovas íjászokból és könnyűlovasokból álló egységek, még a 15. században is fontos szerepük volt a magyar hadseregben. Zsigmond magyar király (1387-1437) rendeletben szabályozta, hogy hány jobbágy után hány lovas íjászt kell kiállítani 1435-ös V. dekrétumában.

„...minden harminchárom jobbágy után,...egy tegzes lovast, száz után hármat, és így következetesen akárhány jobbágyuk van, minden további száz után három-három tegzes lovast, akiknek tudniillik legalábbis íjaik, tegzeik, kardjaik és csákányaik vannak, a akik harcra képesek és alkalmasok.”¹⁷

Folytatva a bizánci-magyar hadi eseményeket időrendben bolgár kutatók szerint¹⁸ 917-es eseményekről lehet szó a következő forrásban.

Szent György csodái a mű címe, amit Theophanes szerzetes 1023. ban másolt le, szintén két variánsa maradt ránk, amiben egy összehangolt támadásról tudósít Bizánc ellen, amiben a támadók több nép részvételével alakított szövetsége vett részt és legyőzték a bizánci csapatokat.

„...a bolgárok, magyarok, skythák, médek és türkök leghevesebb felkelése...”¹⁹

Az időpont meghatározása eléggé kétséges, mert a forrás egyik változatában szerepel Phokas császár, aki jóval később uralkodott (963-969). Ostrogorsky ír a 917-es bizánci nagy csatavesztésről a Fekete-tenger partjainál lévő Achialosnál a bolgárokkal szemben, de más népeket nem említ.²⁰

Nikolaos Mystikos (852-925) kétszer volt konstantinápolyi pátriárka több megmaradt levele közül az egyik különösen érdekes, amiben Symeon bolgár fejedelmet fenyegeti meg összehangolt támadással. 924-925-ben keletkezhetett a levél.²¹

„...a te uralmad és néped ellen készen áll vagy készülöben van az oroszoknak s velük együtt a besenyőknek, sőt még az alánoknak és a nyugati türköknek is erőteljes együttes fellépése, akik mind egyetértve hadat indítanak ellened...”²²

Ez csak a fenyegetés szintjén maradt, nem tudunk ebben az időszakban összehangolt támadásról, talán hatott az üzenet és a bolgárok veszteg maradtak.

A soron következő hadi esemény 934, amiről több krónikás is tudósít. Georgios barát folytatásában a következő eseményekről olvashatunk:

„Az indictio hetedik évében, április havában történt a rómaiak ellen a türkök első hadjárata, akik is a fővárosig száguldván minden thrák lelket zsákmányul ejtettek. Elküldetett tehát Theophanes patrikios protovestiarios és paradynasteuon, hogy egyezséget kössön velük. Theophanes csodálatos módon és okosan járt el velük szemben: amit csak akart, keresztülvitte, és részükről okosságáért és leleményességéért sok dicséretben részesült, Romanos császár (920-944) pedig tanúságot tett nagylelkűségéről és emberszeretetéről is, amennyiben nem kímélt semmi pénzt a foglyok kiszabadításáért.”²³

Szinte ugyanígy fogalmaznak a történetírók Theophanos folytatásában²⁴ és Ioannes Skylitzes is.²⁵ Tehát sikeres magyar támadás volt, ahol a foglyaikat pénzre is váltották.

Lukas élete című műben egy ismeretlen 10. századi szerzetes ad tájékoztatást egy 943-as magyar támadásról:

„...Azt mondják, hogy a megboldogult harmadik évét töltötte itt, amidőn mikor a türkök népe végigszáguldozta Hellast, ...”²⁶

Georgios barát folytatásában is megtalálhatjuk ugyanazt a hadjáratot:

„Az indictio első évében, április havában nagy erővel ismét betörték a türkök. Theophanes patrikios parakoimomenos kimenvén békeszerződést kötött velük, s előkelő kezeseket kapott. Ettől kezdve sikerült a békét öt éven át megőrizni.”²⁷

Öt évre béke lett, vagyis ajándékot (adó) fizettek a magyaroknak. Ezen időszak alatt nem is tudunk semmilyen betörésről.

Talán ezt megelőzően lehetett egy magyar sikertelen támadás, amikor is a sereg nagy része a Dunába fulladt, legalábbis egy 10. században élt Gregorios nevű szerzetes Basileios élete című munkájában.²⁸

„a magyarok népe bűneink miatt naponként pusztítja a nyugati területeket....

...miért járnak mindig szerencsével ezek a mocskos népek, mikor mint a fergeteg, hadba szállnak ellenünk, keresztények ellen, és kivonulván pusztítják a nyugati területeket....

...Íme én látom ma, hogy ebben az órában azok a mocskos magyarok, akik megpróbáltak átkelni a Duna folyón, belefúlladtak annak sodrába, Isten rendeléséből közülük, csak kevesen maradtak életben s tértek vissza országukba, azok is üres kézzel, ...”²⁸

Erről a balsikeres átkelésről más forrás nem tudósít, az is lehet, hogy Gregorios barát a kívánságát jegyezte le, de természetesen megtörténhetett úgyis, ahogy számunkra ezt megőrizte. Még egy érdekes adalék a bizánci diplomácia, információszerezési módszereiről, amelyek mint tudjuk igen fejlettek voltak, talán több eredményt értek el a diplomáciai eszközök alkalmazásával, mint katonai erővel. Erről szól egy ismeretlen szerző tudósítása A hadügyről címmel:

„Nagyon hasznosak a kémek igazmondásai maguk is, mert behatolván az ellenséges földre pontosan megismerhetik az ellenfél dolgait, és azoknak, akik küldték őket, feltárhatják. A domestikosnak és a végeken levő hadvezéreknek nemcsak a bolgárok ellen lehet kémeket alkalmazni, hanem a többi szomszédos nép ellen is, így Besenyőországban, Turkiában és Oroszországban is, hogy azok szándékaiból semmi se legyen ismeretlen számunkra...”²⁹

A következő magyar betörés egészen Konstantinápolyig eljutott a „Tizkötetes” szerint 958-ban,³⁰ és magyar vereséggel zárult, míg Moravcsik szerint ez az akció 959-ben³¹ volt.

Ostrogorsky³² is 959-re teszi ezt a támadást.

Theophanes folytatásában értesülünk erről a magyar támadásról:

„Amikor a türkök szent húsvét ünnepén hadjáratot indítottak a rómaiak ellen s a fővárosig száguldottak minden thrák lelket zsákmányukká tettek és sok prédát szereztek, a császár tüstént küldve küldte Pothos Argyrost, a patrikiost és az őrségek domestikosát osztagával, valamint a Bukellarioi, az Opsikon és a Thrakesion hadvezérével, hogy menjenek, ahogy csak a lábuk bírja. Ezek a Bíborbanszületettnek Istenhez intézett, kedvezően fogadott imádsága folytán éjszaka rájuk törtek s levágták és leverték őket, zsákmányt és foglyokat szerezve. Azok pedig a nagy veszteség és vereség miatt megszégyenülve visszatértek saját földjükre.”³³

Ugyan így jegyzi le Ál-Symeon is, az ismeretlen szerző, aki átdolgozta Symeon munkáját.³⁴

Újra egy magyar vereségről szólnak a híradások, amelyek 961-ben történtek két verzió maradt ránk, de nincs köztük számottevő különbség. Theophanes folytatásában³⁵ és Leon diakonos³⁶ krónikájában találkozunk az eseménnyel, akiről azt tudjuk, hogy egyházi személy volt a 10. századból.

„Amidőn a türkök hadjáratot intéztek Thrákia és Marianos Argyros patrikios ellen, aki Makedonia thema főparancsnoka és Nyugat katepanosa volt, ez szembeszállt velük, leverte őket, miután igen sokat foglyul ejtett, arra kényszerítette őket, hogy megszégyenülten térjenek vissza saját földjükre.”³⁵

A magyar katonai vállalkozások nem szüntek meg, továbbra is sűrűn „ellátogattak” bizánci területekre. Nikephoros Phokas császár 967-ben levelet írt Péternek, Bulgária fejedelmének, amit Ioannes Zoaras³⁷ és Ioannes Skylitzes feljegyzései őriztek meg:

„...Péternek, Bulgária fejedelmének levelet írt, hogy ne engedje, hogy a türkök átkeljenek a Dunán, és a rómaiak területét pusztítsák....”³⁸

A bolgárok nem álltak a bizánciak mellé, ezért a bizánciak az oroszokhoz, Szvjatoszláv kijevi nagyfejedelemhez fordultak, hogy büntesse meg a bolgárokat, amit ő úgy értelmezett, hogy szövetségesül fogadta a bolgárokat és 970-ben meg is támadta Bizáncot. Ezt a támadást egy egyesült orosz, bolgár, besenyő és magyar haderő hajtotta végre.

Ioannes Skylitzes³⁹ bővebben tudósít a hadjáratról, mint Ioannes Zoaras.⁴⁰

„...egész Thrákiát felégették és kifosztották.....A barbárok három részre voltak osztva (ugyanis a bolgárok és oroszok tették ki az első részt, a türkök önmagukban külön voltak, a besenyők hasonlóképpen)...”³⁹

A forrás tudatja velünk, hogy előbb a besenyőket, majd ezután a többieket is legyőzték a bizánciak, de itt már nem részletezi, ezért nem lehetünk biztosak, hogy a többiekben benne voltak-e a magyarok vagy nem. Ehhez az időszakhoz köthető, de pontosabban nem meghatározható Botond története, mely a Képes Krónikában maradt fenn.⁴¹

„A magyarok legyőzik a görögöket a huszonegyedik évben pedig a határon átkelve benyomultak Bulgaria-ba, onnan Ydropolishoz érkeztek, azt elfoglalták, végül Constantinopolist szállták meg. Az említett várost ostromló magyarokhoz viadalra kiküldtek a városból egy görögöt, aki akkora volt, mint egy óriás. Azt kívánta, küzdjön meg vele egyszerre két magyar, mondván, ha le nem győzi mindkettőt, a görögök császára adófizetője lesz a magyaroknak. Módfelett bosszantotta ez a magyarokat; találtak neki egy ellenfelet, aki kiállt a

görög elé, és így szólt: „Én, úgymond, Botond vagyok, igaz magyar, a legkisebb a magyarok közül; végy magad mellé két görögöt, az egyik őrizze elszálló lelkedet, a másik pedig temesse el a holttestedet, mert egészen biztosan népem adófizetőjévé teszem a görög császárat.” Ekkor a magyarok Opour nevű kapitánya, akit közös akarattal állítottak a sereg élére, megparancsolta Botondnak, hogy menjen a bárdjával a város kapuja ellen, amely ércből volt, és a kapun mutassa meg erejét a bárdal. El is ment a kapuhoz, és mondják, akkora csapást mért a kapura, és olyan rést vágott rajta, hogy a nyíláson egy ötesztendős gyermek kényelmesen ki-be járhatott. Míg a magyarok és a görögök előtt ez játszódott le, elkészült a küzdőtér a városkapu előtt; alig egy órát viaskodtak: a magyar úgy vágta földhöz a görögöt, hogy azon nyomban kilehelte a lelkét...⁴¹

A krónika szerint így sem kapták meg a magyarok a megígért adót, ezért feldúlták egész Görögországot és töméntelen zsákmánnyal tértek haza.

Ezután hosszabb szünet következik, források nem tudósítanak magyar-bizánci összetűzésekről, amiből arra következtethetünk, hogy békések voltak a bizánci-magyar kapcsolatok ebben az időben. A magyar-bolgár viszony megromlott, felbomlott I. István király nővérének és a bolgár trónörökösnek a házassága, és a bolgárok támogatták Ajtony vezért, aki a királynak ellenségévé vált. Így alakult ki a bizánci-magyar szövetség, melyben István északról, II. Basileios császár (976-1025) délről támadta a bolgárokat, ami Bulgária teljes vereségével végződött, így közös bizánci-magyar határ alakult ki a Duna mentén. A következő három krónikás már békeszerződésről tudósít, mely az 1059-es évben történt. Michael Attaleiates⁴² a 11. század második felében magas tisztségeket töltött be. Ioannes Skylitzes⁴³ és Ioannes Zonaras⁴⁴ A három változat között nincs lényeges tartalmi különbség, Skylitzes munkája a legkifejezőbb:

„Amikor a magyarok a rómaiakkal való békét felmondták, és a besenyők odúikból, ahová elrejtőztek, kimásztak és a szomszédos földet pusztították, a császár (Isaakios Komnenos 1057-1059) elkészítvén a háborúhoz szükséges dolgokat teljes erővel Triadzitába vonul. Minthogy ott fogadta a magyarok követeit, és a lehetőséghez képest megerősítette és megszilárdította a velük való békét, a besenyők ellen tört.”⁴³

1087-re tehetjük a következő tudósítást katonai akcióról, ami bizánci és magyar seregek között történt. Valójában egy besenyő sereget támogató kisszámú magyar csapatról volt szó, melyet az elűzött Salamon király (1063-1074) vezetett Konstantinápoly ellen. Ebben az ütközetben a bizánciak legyőzték a támadókat, ahol minden valószínűség szerint Salamon életét is veszítette. Ez a katonai akció is része volt Salamon utolsó elkeseredett tervének, hogy majd besenyő segítséggel szerzi vissza hatalmát.

Anna Komnene,⁴⁵ tollából maradt ránk az esemény, aki I. Alexios (1081-1118) császár leánya volt, miután nem tudta férjével a trónt megszerezni, monostorba vonultan szentelte magát a történetírásnak.

„...mintegy nyolcvanezer főre rúgó vegyes hadsereg élén, amely sauromatákból, skythákból és nem kevés dák seregbeliékből állt, akiknek vezére egy Salamon nevű ember volt, a Chariupolis (a mai Rodostó közelében) környékén lévő városokat kezdte fosztogatni...
...Fényes győzelmet aratván a skythákon a császári csapatok bevonultak a fővárosba....”⁴⁶

A következő hadi események már II. István király (1116-1131) korába vezetnek az 1127-es esztendőbe, amikor a király elfoglalta, majd lerombolta Belgrádot és Zimony védelmét erősítette meg, majd mélyen behatoltak a Bizánci birodalom területére.

Ioannes Kinnamos ismerteti ezt a hadjáratot amelyben összekeveri az Árpád-ház családfáját, rokonsági viszonyait, de ennek ellenére az események leírása pontosnak tekinthető. Ugyanez

a hadjárat megtalálható még Niketas Choniatesnál⁴⁸ és Theodoros Skutariotes krónikájában is, hasonló tartalommal.⁴⁹

*„A rómaiak és a Dunától északra fekvő vidéken lakó hunok között háború tört ki....
...A hunok királya... Belgrádot ostrom alá vette: mikor pedig elfoglalta, földig leromboltatta,
a köveket hajóval elvitette, s azokból Sirmionban Zeugme városát emelte.”⁴⁷*

A hadjárat okai között szerepel, hogy Álmos herceg és fia Béla herceg a bizánci udvarban töltötte száműzetését, vagy legalábbis Istvánnak erről volt tudomása és megtagadták a kiszolgáltatásukat, és ez miatt vált ellenségessé a viszony. Egy másik lehetséges ok, hogy a bizánci császár megsértette feleségét, Piroska-Eirénét, és ezt akarta megtorolni a király. A harmadik ok, és ez tűnik a legvalószínűbbnek, István tartott attól, hogy Álmosék készülnek ellene a császár segítségével és ezt akarta megakadályozni a támadásával.

A bizánciakat felkészületlenül érte a támadás és csak egy évvel később 1128-ban tudtak visszatámadni és elfoglalta Harám és Barancs várakat, utóbbit a magyarok hamarosan visszafoglalták és megfutamították a császári haderőt. Az idézet Kinnamostól való:

„...A hunok azonban nem sokkal később Branitzovát körülzárták, elfoglalták, és az ott lévő rómaiakat részben legyilkolták, részben fogságba ejtették...”⁵⁰

Ezek után békét kötöttek a bizánciak és a magyarok.⁵¹ Ez a béke 1150-ig Manuel császár (1143-1180) támadásáig tartott. Manuel Piroska fia, vagyis I. László magyar király unokája volt, de a birodalmi szemlélet dominált személyiségében, szerette volna visszaállítani a Római Birodalmat, úgy gondolta, hogy a Magyarország ellen indul, hogy visszafoglalja Pannóniát. Kinnamos, aki részt vett a Tara folyó melletti csatában így jegyezte le a császár hősiességét és Bágyon magyar vezérrel vívott párviadalát:

„A császár teljes fegyverzetben, megeresztett kantárszárral üldözőbe vette őket..., de miután látta, hogy övéi ellankadtak, elhagyta őket s magához vevén két rokonát, ... velük az ellenségre tört. Ellenfelei észrevén fegyverzetét - mert teljesen arannyal volt bevonva - s hatalmas testalkatáról és természetéről felismervén őt, - hiszen teljesen olyan volt, mint a hőroszok, amennyiben rendkívüli lovaglása és bámulatosan ügyes fegyverforgatása messze kiemelte őt a többiek közül – nem átalították hátat fordítani neki. Azt mondják, hogy ő rátámadván a megfutamodókra, egyetlen dárdavetéssel tizenötöt földre terített közülük. A nagy zavarban és tolongásban ugyanis össze-vissza rohanva egymásba ütköztek ellenfelei. Összesen negyvenet sújtott földre, a többieket pedig megfutamította s a menekülőket követve kardjával és dárdájával hátulról folyvást kaszabolta őket. Ekkor történt a következő is. Az egyik azok közül, akiket korábban lesújtott dárdájával, estéből feltápszkodott, mert a csapás nem volt halálos, s lábon próbált menekülni a szerencsétlen. Amikor azonban látta, hogy a császár megközelítette, kirántván kardját, rárohant, hogy lesujtsa. De a császár mellére taposott, földre terítette és a szeme körül alapos sebet ejtvén rajta, ott hagyta... Maga Bakchinosz (Bágyon) és a körülötte lévők... a császárra rohantak. Rémes dolog volt ez. A császár eldobván dárdáját, kirántotta övének lógó kardját és csapásokat osztván és kapván, ide-oda fordult, míglen a többiek szétszóródtak, s az egész küzdelem reá és Bakchinoszra hárult, aki igen kitűnt vitézségével és nagy testi erejével. Többszöri összecsapás után Bakchinosz a császárt arcon sújtotta kardjával, de nem tudta átvágni a sisakjáról szemére boruló rostélyt. Mégis olyan erős volt a csapás, hogy a láncszemek belemélyedve a húsba, nyomot hagytak ott. A császár pedig kardjával lemetszi a barbár kezét...”⁵²

A párviadalt megtalálhatjuk Niketas Choniates⁵³ és az Ephraim nevű ismeretlen szerző verses krónikájában is.⁵⁴ E verses krónikában, Dávid (Manuel) és Góliát (Bágyon) küzdelmeként írja le a viadalt a szerző.

Manuel újra támadott 1151-ben és elfoglalta Zimony várát, aminek az építőköveit most ő hordatta el Belgrádba, a vár építéséhez, amiről Kinnamos krónikájából⁵⁵ és Michael Rhetor beszédéből⁵⁶ értesülünk.

„...Manuel császár uralkodása idején - mintegy viszonzásképpen – alapjáig elhordták, (Zimonyt) és az egész Belgrád város falainak felépítésére szolgált.”⁵⁵

II. Géza magyar király (1141-1162) békeajánlatát elfogadta Manuel, majd később 1154-ben Szófiában megerősítették.⁵⁷

Még abban az évben Géza elfogadva a trónkövetelő Andronikosz ajánlatát, aki azt ígérte, hogy magyar támadás esetén Belgrád, Barancs és Nis várakat átadja, megtámadta, majd elfoglalta Barancsot és Belgrád felé vonult, mikor a bizánciak rátámadtak. A bizánci sereg súlyos vereséget szenvedett. A bizánci seregben szolgáló magyar csapatot is felmorzsolták, melyet a későbbi IV. István (1163) vezetett. Kinnamos ír erről:

„...Mindkét részről nagy öldöklés folyt, ...az Istvánnal lévő hunok csaknem mind, a rómaiak közül pedig sokan estek. A többiek a futásban találtak menedéket, köztük Basileios is, a vezér...”⁵⁸

1156-ban ismét farkasszemet nézett egymással a bizánci és a magyar sereg, de mindkét fél a békekötést támogatta a hadakozás helyett.

Konstantinos Manasses 1187-ben halt meg, ekkor Naupaktos metropolitája volt, aki nagy irodalmi munkássággal rendelkezett, 1173-ban Manuel császárhoz írt levelében jellemzi a magyarokat.

„...ezt a népet, mely jó lovú, jól felfegyverzett, vassal, páncéllal övezett, Ares megszállottja, milliónyi tömeg, számtalan ember, több a tenger fövenyénél, vitézségben és harciasságban felülmúlja a triballusokat, dákokat és gepidákat, háborúban jártas, páratlanul merész, féktelenül bátor, lebírhatatlan lelkű, független, nem szolgál nép, emelt fejű, szabadságszerető, a maga ura..., Semmiféle úrnak nem szokott adót fizetni, szilaj és önfejű volt világéletében, sokasága több, mint réten a fű, karja csatában erős, valamennyien nehézfegyverzetet, dárdát, ércpáncélt viselnek, és a sugár a nagy égig is elhat sugaras sisakjukról. Lovuk tüzes, nemes, a harcban bátor és szilaj. És volt idő, mikor azt lehetett hallani, hogy ez a milliónyi és rémisztő nemzet, ha harci szövetségre lép, még félelmetesebb”⁵⁹

Az ilyen kedvező jellemzésre mindenki elismerően helyeselne, senki sem vonná kétségbe valóságtartalmát. De miért is tennénk, hisz nem egy barát próbálta kedvezőbb színben feltüntetni harcostársát, nem önmagáról írta le a véleményét részrehajlóan, hanem pontosan az ellenség nyilatkozott az ellenfeléről. A szerzőnek nem volt oka pozitív képet festeni a magyarokról, ezért én hitelesnek tartom a forrás tartalmát.

II. Géza meghalt 1162-ben, utódja fia lett III. István (1162-1172), Manuel újra támadást indított, hogy biztosítsa IV. István (1163) trónra kerülését. Háborúra nem került sor, mert a magyar uralkodói körök is keresték a megegyezést. III. István menekülésre kényszerült, de

Manuel nem tudta keresztülvinni IV. István királyválasztását, akkora volt ellene az ellenállás, ami erős bizánci kötődései és felesége miatt volt. Így a szintén Bizáncban élő II. Lászlót (1162-1163) tették meg királynak. László hirtelen halála kapcsán sikerült IV. Istvánt trónra juttatni, de még abban az évben elűzték, aki ismét Bizáncban keresett menedéket. Ekkor látta be Manuel, hogy István támogatásával soha sem érhet el sikereket, ezért újabb ötletével II. Géza fiatalabbik fiát, a későbbi III. Bélát vitte magával, hogy majd általa legyen képes befolyását a magyar trónra is kiterjeszteni. Ez, mint tudjuk, nem valósult meg. Manuel 1164-ben ismételen nagy sereggel érkezett a magyar határhoz, mert szerinte III. István nem tartotta meg a Bizánccal kötött egyezséget. Manuel maga mellett tartotta Bélát, ez volt a másik indoka, hogy Bélának biztosítsa a járandóságát.

Erről megemlékezik Kinnamos:

„A császár...Odaérvén Istvánnak a következőket írta: „Jöttünk, ó fiam, nem azért, hogy háborút hozzunk a hunokra, hanem hogy a te testvérednek, Bélának visszaszerezzük azt a földet, amelyet nem erőszakkal elragadva akarunk birtokolni, hanem amelyet te adtál és atyád még sokkal előbb, továbbá hogy kimentsük a veszedelemből Istvánt, a te nagybátyádat, aki immár felségünknek is sógora. Ha akaratod szerint való, hogy Béla is a mi vejünk legyen, amibe egyszer már beleegyeztél, miért nem adod át azt a területet, élvezvén így hamarabb barátságunkat? Ha viszont megveted és ebben a kérdésben más a felfogásod, tudd meg, nagyon távol vagyunk attól, hogy erőszakosságodat eltűrjük!”⁶⁰

Ezután sikerült egyezségre jutniuk, így a háborút ideiglenesen elkerülni. Béla megkapta az igényelt atyai örökséget a dalmát és horvát területeket, Manuel pedig lemondott IV. István további támogatásáról. 1165-ben azonban ismételen kitért a háború, amelyben Zimony több ízben is gazdát cserélt, majd megint békét kötöttek, amiben Manuelé lett a Szerémség és Dalmácia.

Nagy magyar sereg indult 1166-ban a Szerémségbe, ahol jelentős sikereket értek el, Sebenicot visszafoglalták Dénes vezetésével. A bizánci haderő csak 1167-ben tudott visszavágni, de ekkor baljós előjelek nehezítették meg a had elindulását.

Theodoros Skutariotes krónikájából ismerhetjük meg az eseményeket.

„Mivel a paionok ismét megszegték esküjüket, megindult a háború ellenük. Amikor eljött a hadakozás ideje, az a császárt Sardikében találja, ez volt ugyanis a gyülekezési helyül kitűzve azon haderők számára, amelyeket a paionok ellen akart vezetni. Akkor halotta császár, hogy a Konstantinos-forum íve felett két bronz nőalak áll – az egyiket római, a másikat magyar nőnek hívták -, de a római nő egyenes helyzetből ledőlt, a másik viszont egyenesen állva maradt. Mindjárt odaküldött, s a római nőt felegyenesítve korábbi helyzetébe állította, a magyar nőt viszont ledöntette, úgy véelve, hogy a szobrok megváltoztatásával együtt megváltoztatja a dolgokat is. Felvetette azután a kérdést, hogy vajon szükséges-e neki odamennie, mikor a csapatok a paionok földje ellen indulnak, vagy bízsa a sereget hadvezérekre, s így támadjon az ellenségre. Az volt a vélemény, hogy jobb, ha ő Sardikében marad...”⁶¹

Mindezek után Manuel elindította seregét a magyarok ellen, melyről Kinnamos ad nagyon szemléletes tudósítást.

„...Andronikos tehát a Száván átkelve, miután egész közel jutott a hunok táborához, a következőket tette. Felderítőket és megfigyelőket küldeni az ellenség seregéhez, amint ez szokásos, nem tartotta előnyösnek. Megparancsolta viszont, hogy a rómaiak közül egyesek a tábor elé menve próbáljanak az ellenségből foglyot ejteni és magukkal vinni. Ezek a parancs értelmében ellenséggel a kezük között tértek vissza. Andronikos megtudakolta tőle, hogy

milyen erővel érkeztek Sirmionba a hunok, és mi a szándékuk. Az ember mindent hűségesen elbeszél. „Ezt a sereget harminchetten vezetik a mi vezéreink közül, valamennyi fölött a parancsnokság azonban Dénes kezében van. A sereg mindenestül 15000 vértés lovasra, íjászra és könnyű gyalogosra rúg. Olyan bátorság van bennük, hogy meg vannak győződve: a rómaiak már elsősre sem tudnak ellenállni nekik.” Andronikos miután ezeket meghallgatta, elbocsájtotta az embert, hogy menjen Déneshez, és mondja meg neki: a császár, aki már nem tudja tovább túrni, amit a rómaiak ellen vétkeztek, íme közel van, hogy méltó büntetéssel sújtsa őket.

...Mikor egymásra törtek, éktelen kiáltozás támadt és lárma hallatszott mindenütt, a pajzsokon letört dárdák pedig a földre hullottak...

...Heves összecsapás támadt, elannyira, hogy mindjárt elsősre a rómaiak közül nyolcvanan estek el, a barbárok közül ennél is sokkal többen...

...miután a dárdák összetörtek, és a kardok darabokra hullottak, buzogányokkal csépték a szerencsétlenek fejét. Akkor fogták el a zászlót, mely nagyon nagy volt, s amelyet ezek a barbárok szekéren vittek, továbbá Dénes lovát teljes fegyverzetével együtt. Hogy ő maga is hogyan kerülte el üggyel-bajjal a veszedelmet nem tudom megmondani. Akik a barbárok közül el tudtak menekülni, azokat, mikor a folyó mellé értek a rómaiak hajóhada fogta el.

Fogságba került a hadvezérek közül, akiket ők ispánoknak hívtak, őt, a katonák közül körülbelül nyolcszáz. Sokan voltak ezek között is nemes születésűek és egyébként is előkelők. Azoknak száma, akik ebben a küzdelemben elestek, több ezer volt.⁶²

Ezt a csatát a bizánciak megnyerték, de ez volt Manuel utolsó katonai eszközökkel való próbálkozása a magyarok legyőzésére. Be kellett látnia, hogy így nem tud eredményt elérni, nem tudja a magyarokat térdre kényszeríteni, ezért a Bélával kapcsolatos terveihez tért vissza.

Tudomásunk van arról is, hogy magyar csapatok támogatták a bizánciakat a katasztrofális eredménnyel végződött myriokephaloni csatában 1176-ban. Majd később az 1259-ben vívott pelagoniai csatában találunk magyar segédcsapatokat a bizánciak oldalán.

Moreai krónika ismeretlen szerzője őrizte meg számunkra.

„Magyarországról ezerötszázan jöttek, akik mind válogatott lovas íjászok voltak.”

„sok sereg jön ide, ...magyarok tizenháromezren, valamennyien íjászok...”

„...magyarok vagy háromezren, valamennyien íjászok.”⁶³

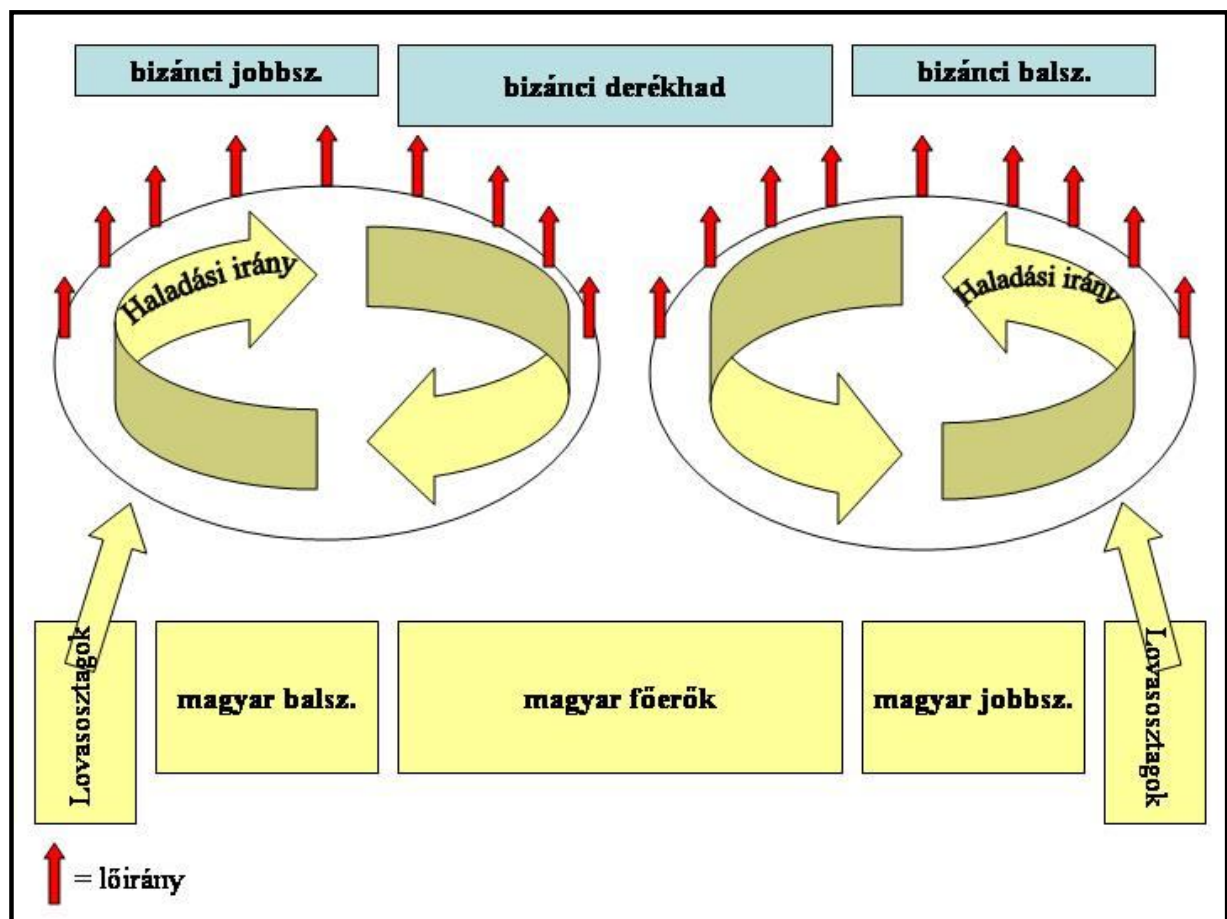
A források nem egyértelműek a magyar segédcsapat számát illetően, szerintem a háromezer és az ezerötszáz körül lehet valahol az igazság. Érdekes megfigyelni, hogy mennyire megbecsültek a magyar lovas íjászok és a 13. század közepén is a haderő egyik alapvető fontosságú elemét képezték.

ÖSSZEFOGLALÓ

A bizánci kútfők művei széleskörű megvilágításba helyezték az Árpád-kori magyar harcmodort, hadműveleteket, az akkori könnyű lovas katona a lovas íjász szerepét és tevékenységét, teljesebb képet kaphattunk a hadmozdulatokról és minden bizonnyal hitelesebbet is. Ezen források általában nem könyörtelen, zsákmányszerző, gyűlevész hadaknak ábrázolták őseinket, hanem jó képességű parancsnokok által vezetett, begyakorolt és fegyelmezetten végrehajtott, hatékony taktikával rendelkező seregekről adnak tudósítást.

Összességében megállapítható, hogy a 13. századra Bizánc már nem képes hódításokra, sőt már folyamatosan zsugorodó területének védelme is rendkívüli erőfeszítéseket követel. A magyarokra úgy tekint, mint legjelentősebb szövetségesére, „megmentőjére”. A magyar

külpolitikai érdekszférából viszont egyre inkább kiesik a birodalmi jelentőségét elvesztő bizánci császárság. A két birodalom közötti kapcsolat intenzitását egy lassan emelkedő, talán a csúcspont III. Béla (1172-1196) uralkodásának idejére tehető, majd ezután hirtelen lefelé görbülő grafikonnal lehetne ábrázolni, amiben mindenképpen a legfontosabb tényező Bizánc birodalmi, politikai és vallási téren meghatározó szerepének elvesztése. A dinasztikus kapcsolatokban is megfigyelhető magyar részről ez a tendencia. Bizánc több császára is szeretne megkaparintani a magyarság feletti ellenőrzést, de ez sohasem sikerült, katonai erővel nem lehetett a magyarokat legyőzni. Csatákat tudtak nyerni a bizánciak, de hadjáratot sohasem. Bizáncnak óriási közvetítő szerepe volt, rajta keresztül maradt fenn az antik kultúra nagy része, a római jog, ami minden európai jogrendszer alapja lett. Bizánc haláltusájában még kapaszkodott Magyarországra, a magyar királyok, pedig nem tagadták meg a katonai segítséget, biztosítottak támogató csapatokat, de a birodalom hanyatlott. Azt a vezető szerepet, amit Bizánc töltött be keleten, fokozatosan a Magyar Királyság vette át, de ez már a Hunyadiak idejében bontakozott ki teljes egészében.

1. ábra. A csatarend ábrázolása a „malomkerekekkel” (saját készítés)

Hivatkozások

- ¹ MGYÁF (52-58. o.)
- ² GOBÁT (180. o.)
- ³ MGYBM (39. o.)
- ⁴ MGYÁF (55-56. o.)
- ⁵ MGYÁF (13. o.)
- ⁶ MGYÁF (13. o.) A bizánciak segítséget kértek a magyaroktól a bolgárok ellen.
- ⁷ MGYÁF (59-60. o.)
- ⁸ MGYÁF (67. o.)
- ⁹ MGYÁF (83. o.)
- ¹⁰ MGYÁF (99. o.)
- ¹¹ MGYÁF (51. o.)
- ¹² MGYÁF (17. o.)
- ¹³ MGYÁF (14. o.)
- ¹⁴ MGYÁF (16-23. o.)
- ¹⁵ MGYBM (50. o.), MAGYTÖ 1.1 kötet (670-671. o.), KGYÁH (34.o.)
- ¹⁶ MEAH (100. o.)
- ¹⁷ MTSZ (331-332.o.)
- ¹⁸ MGYÁF (78. o.)
- ¹⁹ MGYÁF (77. o.)
- ²⁰ GOBÁT (230. o.)
- ²¹ MGYÁF (24. o.)
- ²² MGYÁF (24-25. o.)
- ²³ MGYÁF (24. o.)
- ²⁴ MGYÁF (24. o.)
- ²⁵ MGYÁF (24. o.)
- ²⁶ MGYÁF (29. o.)
- ²⁷ MGYÁF (61-62. o.)
- ²⁸ MGYÁF (28-29. o.)
- ²⁹ MGYÁF (73. o.)
- ³⁰ MAGYTÖ 1.1 kötet (710-712. o.)
- ³¹ MGYBM (48. o.)
- ³² GOBÁT (242. o.)
- ³³ MGYÁF (69. o.)
- ³⁴ MGYÁF (70. o.)
- ³⁵ MGYÁF (69. o.)
- ³⁶ MGYÁF (72. o.)
- ³⁷ MGYÁF (100-101. o.)
- ³⁸ MGYÁF (86. o.)
- ³⁹ MGYÁF (86-89. o.)
- ⁴⁰ MGYÁF (101. o.)
- ⁴¹ KÉPESKR (74-75. o.)
- ⁴¹ KÉPESKR (74-75. o.)
- ⁴² MGYÁF (93-94. o.)
- ⁴³ MGYÁF (95. o.)
- ⁴⁴ MGYÁF (101. o.)
- ⁴⁵ MGYÁF (93-94. o.)
- ⁴⁶ MGYÁF (105. o.)
- ⁴⁷ MGYÁF (196. o.)

- ⁴⁸ MGYÁF (267. o.)
⁴⁹ MGYÁF (302. o.)
⁵⁰ MGYÁF (197. o.)
⁵¹ MGYÁF (268. o.)
⁵² MGYBM (79-80. o.)
⁵³ MGYÁF (269. o.)
⁵⁴ MGYÁF (329-330. o.)
⁵⁵ MGYÁF (196. o.)
⁵⁶ MGYÁF (127-135. o.)
⁵⁷ MAGYTÖ 1.2 (1208. o.)
⁵⁸ MGYÁF (213. o.)
⁵⁹ MGYÁF (158. o.)
⁶⁰ MGYÁF (219-220. o.)
⁶¹ MGYÁF (309. o.)
⁶² MGYÁF (242-245. o.)
⁶³ MGYÁF (318-320. o.)

RÖVIDÍTÉSEK

GOBÁT	Georg Ostrogorsky: A bizánci állam története, Osiris Kiadó, Budapest, 2003. Fordította: Magyar István Lénárd, Németh Ferdinánd, Prohászka Péter
KÉPESKR	Képes Krónika, Európa könyvkiadó, Budapest, 1986.
KGYÁH	Kristó Gyula: Az Árpád-kor háborúi, Zrínyi Kiadó: Budapest, 1986.
MAGYTÖ	Magyarország története tíz kötetben, szerkesztő bizottság vezetője: Pach Zsigmond Pál, Akadémia Kiadó, Budapest, 1987.
MEAH	A magyarok elődeiről és a honfoglalásról, összeállította: Györffy György, Osiris Kiadó, Budapest, 2002.
MGYÁF	Moravcsik Gyula: Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai, Akadémia Kiadó, Budapest, 1988.
MGYBM	Moravcsik Gyula: Bizánc és a magyarság, Lucidus Kiadó, Budapest, 2003.
MTSZ	Magyar történeti szöveggyűjtemény, 1000-1526, szerkesztette: Bertényi Iván, Osiris Kiadó, Budapest, 2000.

IRODALOM

- Almási Tibor: A tizenharmadik század története, Pannonica Kiadó, 2000.
- Árpád-kori legendák és intelmek, fordította: Égerszegi Géza Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1983.
- Bakay Kornél: A magyar államalapítás, Gondolat Kiadó, Budapest, 1981.
- Bíborbanszületett Konstantín: A birodalom kormányzása, Fordította Moravcsik Gyula, Lectum Kiadó Szeged 2003.
- Bóna István: A középkor hajnala, Corvina Kiadó, Budapest, 1974.
- Földi Pál: A magyar lovasság története, Anno Kiadó
- Földi Pál: A világtörténelem nagy csatái, Laude Kiadó
- Georg Ostrogorsky: A bizánci állam története, Osiris Kiadó, Budapest, 2003. Fordította: Magyar István Lénárd, Németh Ferdinánd, Prohászka Péter
- Gráfik Imre: A nyereg, Néprajzi Múzeum, Budapest, 2002.
- Györffy György: István király és műve, Gondolat Kiadó, Budapest, 1983.
- Kassai Lajos: Lovasíjászat, Dee-Sign Kiadó Budapest, 2001.
- Katus László: A középkor története, Pannonica-Rubikon Kiadó, Budapest, 2001.
- Képes Krónika, Európa könyvkiadó, Budapest, 1986.
- Középkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény, Szerkesztette: Sz. Jónás Ilona, Osiris Kiadó, Budapest, 1999.
- Kristó Gyula: Az Aranybullák évszázada, Gondolat Kiadó, Budapest, 1981.
- Kristó Gyula: Az Árpád-kor háborúi, Zrínyi Kiadó: Budapest, 1986.
- Kristó Gyula: Magyarország története 895-1301, Osiris Kiadó: Budapest, 1998.
- Kristó Gyula: Szent István király, Vince Kiadó, Budapest, 2001.
- Kristó Gyula – Makk Ferenc: A kilencedik és a tizedik század története, Pannonica Kiadó, 2001.
- Kristó Gyula: A tizenegyedik század története, Pannonica Kiadó, 1999.
- Kapitánffy István: Hungarobyzantina, TypoTex Kiadó, Budapest, 2003.

- László Gyula: Árpád népe, Helikon Kiadó, 2005-
- László Gyula: A honfoglaló magyar nép élete, Múzsák Kiadó, Budapest, 1988.
- László Gyula: A honfoglaló magyarok, Corvina Kiadó, 1996.
- László Gyula: „Emlékezzünk régiekről...”, Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1979.
- Lengyel Dénes: Régi magyar mondák, Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1972.
- Louis Bréhier: A bizánci birodalom intézményei, fordította: Baán István, Bizantinológiai Intézeti Alapítvány, Budapest, 2003.
- Louis Bréhier: Bizánc tündöklése és hanyatlása, fordította: Baán István, Bizantinológiai Intézeti Alapítvány, Budapest, 1999.
- Lovas nemzet, szerkesztők: Hecker Walter, Karádi Ilona, Helikon Kiadó, 2004.
- Magyarország története tíz kötetben, szerkesztő bizottság vezetője: Pach Zsigmond Pál, Akadémia Kiadó, Budapest, 1987.
- A magyarok elődeiről és a honfoglalásról, összeállította: Györffy György, Osiris Kiadó, Budapest, 2002.
- A magyar régészet regénye, szerkesztette: Szombathy Viktor, Panoráma Kiadó, Budapest, 1968.
- Makk Ferenc: A tizenkettedik század története, Pannonica Kiadó, 2000.
- Michael Angold: Bizánc, fordította: Sándor Bea, General Press Kiadó, Budapest, 2001.
- Moravcsik Gyula: Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai, Akadémia Kiadó, Budapest, 1988.
- Moravcsik Gyula: Bizánc és a magyarság, Lucidus Kiadó, Budapest, 2003.
- Magyar történeti szöveggyűjtemény, 1000-1526, szerkesztette: Bertényi Iván, Osiris Kiadó, Budapest, 2000.
- Régészeti barangolások Magyarországon, szerkesztette: Szombathy Viktor, Panoráma Kiadó, Budapest, 1978.
- Révész László: Emlékezzetek utatok kezdetére..., Timp Kiadó, Budapest, 1999.
- Trogmayer Ottó: Múltbalátó, Helikon Kiadó, 2005.